

Wojciech Januszewski

Między tradycją a awangardą Nowa architektura mieszkaniowa Holandii

Od lat 90. XX w. powstają w Holandii na dużą skalę realizacje określane jako *niemodernistyczne* [3]. Szybki rozwój i rosnące znaczenie tego nurtu w kształtowaniu środowiska przestrzennego stanowią paradoks w kraju uznanym za ośrodek awangardowej myśli architektonicznej¹.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest zjawisko „nowego tradycjonalizmu” w Holandii, w kontekście zarówno specyfiki lokalnej, jak i ogólnoświatowego nurtu nowego urbanizmu oraz prezentacja przykładowych realizacji z dziedziny architektury mieszkaniowej.

Tradycjonalizm w architekturze holenderskiej: lokalny i międzynarodowy

Pomimo niewątpliwiej dominacji modernizmu w architekturze Niderlandów w XX w., a zwłaszcza w okresie powojennym, tradycjonalizm w Holandii nie jest zjawiskiem egzotycznym. Już w pierwszych dekadach XX w. rozwinęła się „ceglana” Szkoła Amsterdamska, w której przenikały się tendencje ekspresjonistyczne, modernistyczne, tradycjonalistyczne i secesyjne. Jej przedstawiciele, stojący w opozycji do awangardowego nurtu kojarzonego z rotterdamskim *De Stijl*, oskarżani byli w sporach ideowych o niedostateczną nowoczesność².

Kolejnym, świadomie już antymodernistycznym, wcieleniem holenderskiego konserwatyizmu w architekturze było w latach ok. 30.–50. XX w. środowisko Wydziału Architektury Uniwersytetu Technicznego w Delft, skupione wokół osoby profesora Marinusa Jana Granpre Molire’a [11, s. 41]. Klimat lat 50., z powojennym kultem postępu, nie sprzyjał jednak tym ideom i styl „szkoły Delft” wygasł, nie doczekawszy się kontynuatorów w nowym pokoleniu architektów.

Modernizm, który zdominował wówczas architekturę Holandii, nie przyniósł takich negatywnych skutków prze-

strzennych jak powstanie tzw. blokowisk czy zniszczenie przestrzeni miejskich. Zawdzięczać to można silnym wpływom strukturalizmu oraz idei humanizacji architektury, propagowanych m.in. przez Aldo van Eycka. Realizowane w tym okresie zespoły mieszkaniowe charakteryzują się małą skalą zabudowy, kameralnymi przestrzeniami wspólnotowymi i wykorzystaniem naturalnych materiałów. W latach 70. XX w. w realizacjach Aldo van Eycka pojawia się ponownie duch tradycjonalizmu szkoły Delft w projekcie zespołu mieszkaniowego *Zwolle* (z Theo Boschem, 1971–1975 r.).

Jednak już od lat 80. XX w. dominującą estetyką w Holandii jest neomodernizm, zapoczątkowany przez takich architektów jak Rem Koolhaas czy grupa *Mecanoo*, który w okresie boomu ekonomicznego lat 90. ewoluował w kierunku eksperymentalnego supermodernizmu.

Ponowny wzrost roli tradycji w Niderlandach w latach 90. wiąże się z pierwszymi realizacjami Roba Kriera, wpisującymi się w ogólnoświatowy nurt nowego urbanizmu³. Znaczenie tego ruchu dla rozwoju nowego tradycjonalizmu w architekturze europejskiej, polega przede wszystkim

¹ Hans Ibelings nazywa Holandię Kubą modernizmu [2].

² Na ogół przyjmuje się, że to głównie artyści i architekci „*De Stijlu*” traktowali Szkołę Amsterdamską jako swego głównego przeciwnika. W tym sporze awangarda, jak to z reguły bywało w owych latach, była stroną atakującą. Ale i konserwatyści nie pozostawiali dłużni radykalnym modernistom [11, s. 41].

³ Nowy urbanizm to strategia urbanistyczna, której celem jest organizacja przestrzeni życia człowieka, w oparciu na walorach struktur tradycyjnych (przedmodernistycznych) i współczesnej metodologii projektowej. Zakłada ona ograniczenie niekontrolowanej ekspansji miast i monokultur podmiejskich (*sub-urban sprawl*) i degeneracji centrów miejskich – poprzez tworzenie nowych,

kim na dostosowaniu ideowych postulatów europejskiego postmodernizmu⁴ do współczesnych realiów rynku, korporacyjnej gospodarki czy problemów społecznych i ekologicznych oraz na uwiarygodnieniu tych założeń licznymi realizacjami⁵.

Miarą znaczenia amerykańskiego ruchu jest przejęcie przez europejskich tradycjonalistów, na czele z Robem Krierem, terminu nowy urbanizm dla swojej dzia-

---

lności. Nowy urbanizm stanowi zatem, podobnie jak niegdyś modernizm, rodzaj alternatywnego stylu międzynarodowego, ogólnoswiatową sieć dystrybucji idei i wymiany poglądów, której ważniejsze punkty węzłowe stanowią: Kongres Nowego Urbanizmu, Fundacja Księcia Walii na rzecz Środowiska Zbudowanego, sieci INTBAU⁶ oraz AVOE⁷, a także magazyn internetowy KATARXIS.

self-contained centers of small scale (poli-centrism), high density, full range of functions in walking distance (mix-development) and networked layout of defined public space (plaza, streets) with priority for pedestrian and bicycle movement. Within the new urbanism original techniques of environmental planning (transect planning) and regulatory (smart code). In 1993 a congress in Chicago was held for the New Urbanism – as a conscious antithesis to CIAM [1].

⁴ Zapoczątkowany w latach 60. XX w. przez włoskich architektów (Aldo Rossi, Massimo Scolari i inni) neoracjonalizm koncentrował zainteresowania na architekturze miasta – typologii, morfologii i strukturze tkanki miejskiej oraz znaczeniu obiektu architektonicznego w jej ramach [2]. Poszukiwania te znalazły ukoronowanie w pracy Roba Kriera, *Stadtraume* z 1977 r. Niemniejszy wpływ na rozwój

nowego urbanizmu miały prace młodszego z braci Krier – Leona, utrzymane w tonie radykalnie antymodernistycznym, postulujące ożywienie tradycji jako zbioru ponadczasowej wiedzy o kształtowaniu przestrzeni zbudowanej [5]. Idee te przejęto w USA podczas tworzenia teoretycznych podstaw nowego urbanizmu.

⁵ Najważniejsze realizacje – prototypy nowego urbanizmu: miasto Seaside na Florydzie (1981 r.) i miasto Kentlands w stanie Maryland (od 1988 r.) projektu Andresa Duany i Elizabeth Plater-Zyberck. Obecnie w USA w budowie jest ponad 600 nowych miast, projekty planistyczne na poziomie regionalnym i duża liczba rewitalizacji śródmiejskich.

⁶ The International Network for Traditional Building, Architecture & Urbanism www.intbau.org

⁷ A Vision of Europe www.avoe.org

Tradycjonalizm w realiach rynku

Czynników, które wpłynęły na ponowne zaadaptowanie elementów tradycyjnych do języka współczesnej architektury holenderskiej można się doszukiwać w polityce przestrzennej Holandii i sytuacji ekonomicznej ostatnich lat.

W roku 1993 ogłoszono program rządowy ViNEx⁸, zakładający dostarczenie w okresie od 1995 do 2005 r. 835 tys. nowych mieszkań. Celem nadrzędnym nowej polityki przestrzennej było przeciwdziałanie niekontrolowanej ekspansji miast (*urban sprawl*), nadmiernej komunikacji kołowej oraz ochrona krajobrazu i terenów wiejskich.

W blisko 100 lokalizacjach na obszarze całej Holandii powstały nowe osiedla mieszkaniowe, w tym duże autonomiczne zespoły z rozbudowanym ośrodkiem centralnym (np. Ypenburg, Ijburg, Brandevoort, Meerhoven, Nesseland, Stadshagen, De Vijfhoek). Priorytety planistyczne ViNEx, zakładające kompaktowy charakter nowych zespołów, wykazują istotne cechy wspólne ze strategią nowego urbanizmu, co umożliwiło jej udaną realizację, m.in. w nowym mieście Brandevoort. Pomimo zaangażowania władz i wielu wytycznych, dotyczących lokalizacji czy procentowego udziału poszczególnych form własności, realizacja zamierzeń programu odbywała się na zasadach gospodarki rynkowej, z decydującym udziałem firm developerskich.

Urynkowanie budownictwa mieszkaniowego w Holandii jest istotnym czynnikiem wpływającym na zmiany kierunków rozwojowych architektury oraz pojawienie się i umocnienie nowych tendencji. Walor komercyjny produktu, jakim staje się w tych okolicznościach zespół mieszkaniowy, odgrywa decydującą rolę w wyborze strategii pro-

jektowej. Z tego bierze się niespotykana wcześniej w Holandii „tematyczność” zespołów ViNEx – charakterystyczna organizacja przestrzenna, wyraziste cechy formalne, będące wyróżnikiem zespołu wśród innych ofert mieszkaniowych. W poszukiwaniu nowych środków wyrazu dopuszcza się zarówno estetykę awangardową, modernistyczną, jak i neotradycyjną.

Z drugiej strony, zarówno kryzys ekonomiczny w Holandii w pierwszych latach XXI w., jak i sam charakter masowych inwestycji developerskich spowodowały powrót do pragmatyzmu i sprawdzonych rozwiązań w projektowaniu architektury mieszkaniowej. O tym okresie mówi Winy Maas z pracowni MVRDV, zaliczanej do czołówki eksperymentalnego super-modernizmu: *developerzy oraz władze zaczęły obawiać się inwestowania, zmalała ochota na eksperymenty. Wiele projektów wstrzymano, nowych nie rozpoczynano, bądź realizowano w zupełnie innych konstelacjach. Obecna sytuacja sprzyja raczej architektu-rze korporacyjnej, niż eksperymentom* [4].

Developerski pragmatyzm i preferencje klientów sprzyjają powstawaniu architektury mieszkaniowej o cechach typowo holenderskich – małej skali i powszechnym stosowaniu ceglanych faktur. *Ten ceglany wernakularizm stał się właściwym stylem ViNEx* [7].

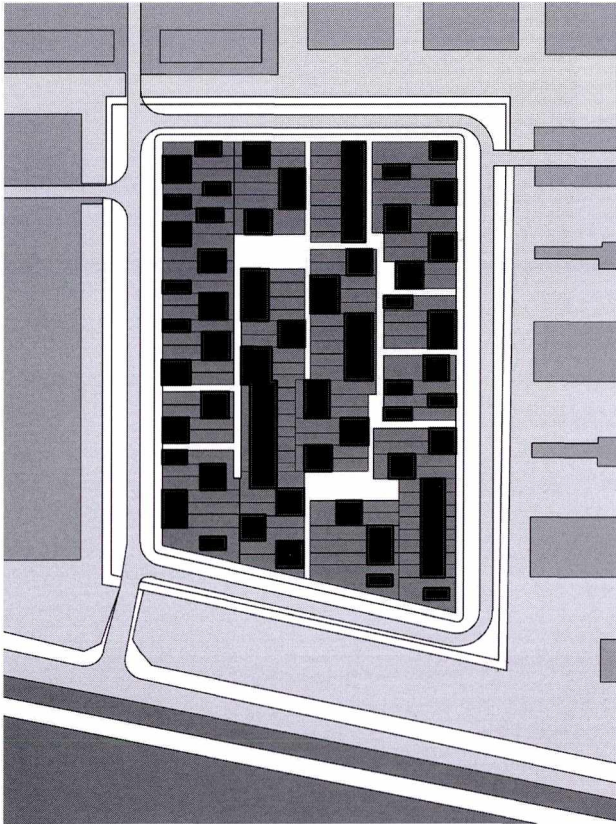
Podstawowym czynnikiem warunkującym rozwój holenderskiego neotradycjonalizmu są właśnie preferencje rynkowe. Badania prowadzone w 2002 r. wśród potencjalnych nabywców domów w Holandii wykazały, że 14% nie ma określonych preferencji architektonicznych, 15% wybrałoby „coś modernistycznego”, 13% „coś eksperymentalnego”, 58% natomiast stanowią zwolennicy architektury tradycyjnej. *Jakkolwiek można się spierać nad definicją tych pojęć, faktem jest istnienie dużego rynku dla architektury mieszkaniowej, ani nie modernistycznej, ani nie eksperymentalnej* [2].

---

⁸ *Vierde Nota Ruimtelijke Ordening Extra* – czwarte rozporządzenie narodowej polityki przestrzennej [7].

Interpretacja wzorców tradycyjnych

Wzorce tradycyjne w nowej architekturze mieszkaniowej Holandii występują w różnych kontekstach ideowych, zależnych od osobowości twórczych poszczególnych projektantów: jednoznacznie awangardowym (MVRDV), konserwatywnym (m.in. Rob Krier) oraz pośrednim – stanowiącym syntezę tradycji i eksperymentu (np. Sjord Soeters).

Ryc. 1. Hageneiland, Ypenburg – plan
Fig. 1. Hageneiland, Ypenburg – plan

W jednej z większych lokalizacji ViNEx – zespole Ypenburg k. Hagi – powstał kompleks Hageneiland, według nagrodzonego przez Holenderski Instytut Architektury projektu supermodernistycznej grupy MVRDV z 2002 r. Osiedle w planie (ryc. 1) charakteryzuje się ściśle geometrycznym układem zabudowy jednorodzinnej w typie wolno stojącym, szeregowym i bliźniaczym. Rozmieszczenie obiektów w ramach ortogonalnej siatki nosi cechy przypadkowego, tworząc raczej mozaikę niż układ konkretnych przestrzeni urbanistycznych. Budynki noszą archetypową formę domu ze spadzistym dachem, zinterpretowanego jako geometryczna, uproszczona bryła, wykonaną w całości z różnych materiałów, jak blacha, drewno, ceramika czy tworzywo sztuczne (ryc. 2). Odniesienie tradycyjne jest w tym wypadku powierzchowne i utrzymane w typowej dla autorów konwencji, tzw. architektury żartu (*fun architecture*) oraz całkowicie podporządkowane supermodernistycznej geometrii planu. W kontekście przeprowadzanej przez

Ryc. 2. Hageneiland, Ypenburg
Fig. 2. Hageneiland, Ypenburg

MVRDV radykalnej krytyki projektów Roba Kriera [4], zastosowana estetyka nabiera charakteru szyderstwa z tradycjonalizmu holenderskiego w ogóle.

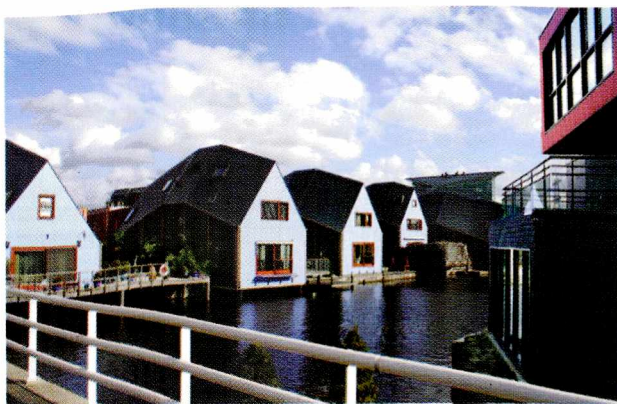
Odmianą konwencję przyjęto w projekcie zabudowy wyspy De Singel w Ypenburgu autorstwa pracowni Bureau SLA z 2002 r. (ryc. 3). Zespół mieści 650 mieszkań w zabudowie jedno- i wielorodzinnej, w różnych typach. Urbanistyka zespołu opiera się na półotwartych kwartałach zabudowy szeregowej oraz incydentalnie wolno stojącej. Struktura przestrzenna wychodząca od modernistycznych układów *linijkowych* została przetworzona, poprzez odgięcia i falowanie linii zabudowy, co sprzyja kształtowaniu kameralnych wnętrz ulicznych i placyków. Trady-

Ryc. 3. De Singel, Ypenburg – plan
Fig. 3. De Singel, Ypenburg – plan

4

5

6

7

8

9

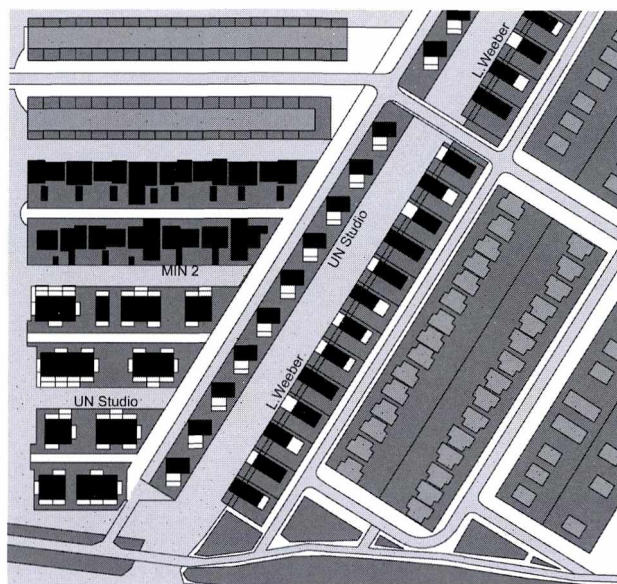
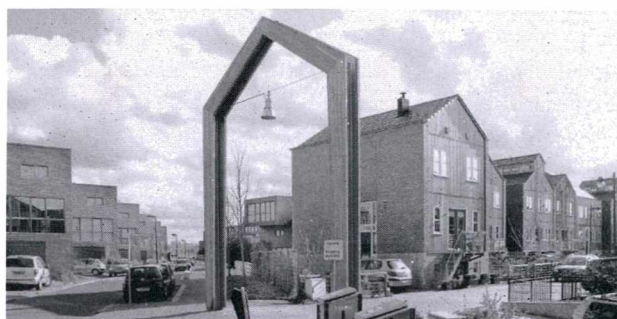
Ryciny: 4. *De Singel*, Ypenburg – gniazdo zabudowy jednorodzinnej. 5. *Woningbouwexpo*, Almere – zespoły L. Weeber i UN Studio. 6. *De Resident*, Haga – przestrzeń publiczna. 7. *Brandevoort*, Helmond – wnętrze uliczne. 8. *Haverleij*, zamek, proj. A. Natalini. 9. *Haverleij*, cytatela – jedno z wnętrz publicznych

Figures: 4. *De Singel*, Ypenburg – centre of the one-family housing. 5. *Woningbouwexpo*, Almere – L. Weeber and UN studio complexes. 6. *De Resident*, The Hague – public space. 7. *Brandevoort*, Helmond – street interior. 8. *Haverleij*, castle. 9. *Haverleij*, citadel – one of the public interiors

Ryc. 10. *De Singel*, Ypenburg – uliczka pieszo-jezdnaFig. 10. *De Singel*, Ypenburg – walking and carriageable street

cyjna forma zabudowy, ze spadzistym dachem, została poddana geometrycznym transformacjom, jak np. zmiany biegu linii okapów i kalenic, przełamanie szeregów współczesnymi formami lukarn i głębokich podcieni. Jednolite ceglane faktury elewacji sprzyjają podkreśleniu tej gry formalnej, jako głównego środka architektonicznej ekspresji (ryc. 4 i ryc. 10).

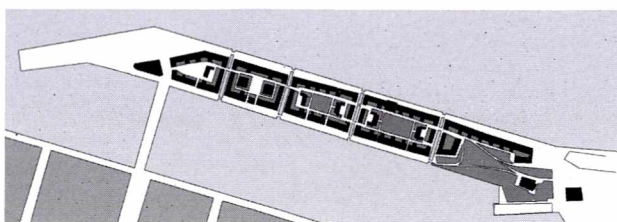
Tradycyjna forma domu ze stromym dachem pojawia się wielokrotnie wśród nowej architektury, obok form o estetyce typowo modernistycznej. Przykładem takiej koegzystencji jest zespół wystawy mieszkaniowej *Woningbauwexpo 2001 Gewild Wonen* (tzw. dostępne mieszkanie) w Almere (ryc. 11), gdzie obok supermodernistycznych domów zespołu autorstwa UN Studio powstały również domy o tradycyjnych formach projektu biura MIN2 czy oryginalnie przetworzone domy autorstwa Laury Weeber (ryc. 5 i ryc. 12).

Ryc. 11. *Woningbauwexpo*, Almere – planFig. 11. *Woningbauwexpo*, Almere – planRyc. 12. *Woningbauwexpo*, Almere – zespoły UN Studio i MIN2Fig. 12. *Woningbauwexpo*, Almere – UN Studio and MIN2 complexes

Tradycjonalizm w kształtowaniu formy urbanistycznej

Postawy neotradycyjne w holenderskiej architekturze dotyczą przede wszystkim kształtowania przestrzeni miejskiej. Kierunek ten reprezentują znani architekci średniego pokolenia, jak Jo Coenen czy Sjoerd Soeters. Ten ostatni w następujący sposób przedstawia program swojej firmy: *Miasto klasyczne stanowi dla architektów Soetersa, Van Eldonk, Ponc daleko ważniejszy paradygmat od miasta modernistycznego. To pierwsze tworzone jest przez przestrzeń publiczną – place i ulice. Przeciwnieństwem jest miasto modernistyczne, które jest niczym więcej niż kolekcją budynków luźno rozmieszczonych w otwartej przestrzeni. Rezultatem jest brak poczucia bezpieczeństwa i intymności* [12].

Poglądy te wyrażają się w projektach urbanistycznych Soetersa, takich jak plan ogólny wyspy *Java* w rejonie amsterdamskich doków, zrealizowany w latach 1991–2000. Projekt zakładający przekształcenie poprzemysłowej sztucznej wyspy w dzielnicę mieszkaniową jest przykładem współczesnej interpretacji zabudowy kwartałowej. Podłużny kształt wyspy podzielono na szereg zamkniętych bloków (ryc. 13). Poprzecznie poprowadzono ulice-ka-

Ryc. 13. *Java*, Amsterdam – planFig. 13. *Java*, Amsterdam – plan

nały o skali historycznych przestrzeni Amsterdamu. Proporcje wysokości i frontów domów nawiązują do tradycyjnej architektury amsterdamskiej (ryc. 14). Projekty poszczególnych obiektów powstały w różnych pracowniach kooperujących z głównym projektantem.

W latach 1995–2002 zrealizowano w ścisłym centrum Hagi wielofunkcyjny zespół urbanistyczny *de Resident*, według projektu ogólnego Roba Kriera (ryc. 15 i 16). Nowy kwartał mieści 115 tys. m² przestrzeni biurowej, 315 mieszkań apartamentowych, 4500 m² powierzchni sklepów oraz

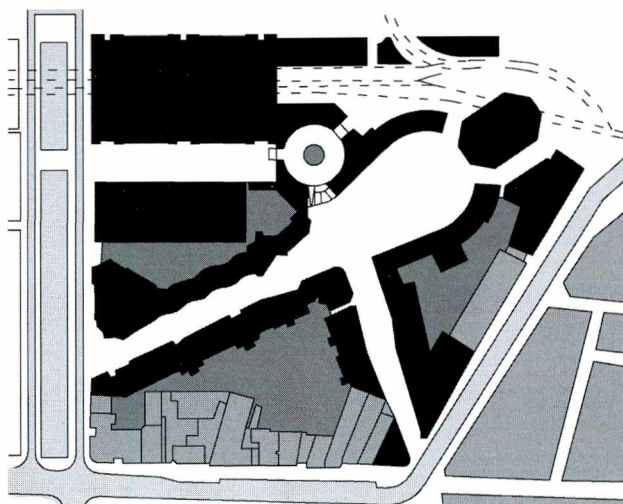

Ryc. 14. *Java*, Amsterdam – ulica poprzeczna z kanałem
Fig. 14. *Java*, Amsterdam – transverse road with a canal

800 miejsc postojowych w parkingach podziemnych. Wewnątrz kwartału znajdują się nowe reprezentacyjne przestrzenie publiczne, połączone z istniejącą siecią uliczną centrum (ryc. 6). Zespół wprowadza w sylwetkę miasta kilka nowych akcentów urbanistycznych w postaci wysokościowych budynków biurowych. Projekty architektoniczne poszczególnych obiektów opracował zespół holenderskich i zagranicznych architektów w składzie: Adolfo Natalini, Bert Dirrix, Cesar Pelli, Gunnar Daan, Michael Graves, Peter Drijver, Richard Koek, Rob Krier, Sjoerd Soeters i Thon Karelse.

Zespół *de Resident* stanowi pozytywny przykład rewitalizacji obszaru śródmiejskiego i nowoczesnego środowiska, łączącego miejsca pracy i zamieszkania (*mix-development*). Jest równocześnie jednym z ważniejszych światowych przykładów współczesnego zastosowania klasycznej myśli urbanistycznej w otoczeniu wielkomiejskim.

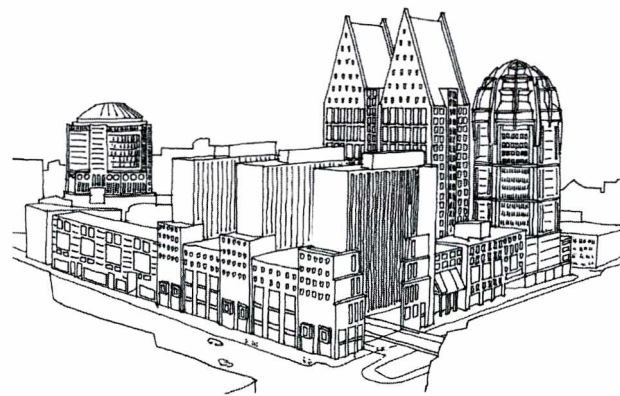
Najbardziej spektakularnym zespołem typowo mieszkaniowym, w duchu tradycjonalizmu, jest *Brandevoort* – realizowany od 1996 r., według projektu Roba Kriera i projektu architekta krajobrazu Paula van Becka jako „nowe miasto”.

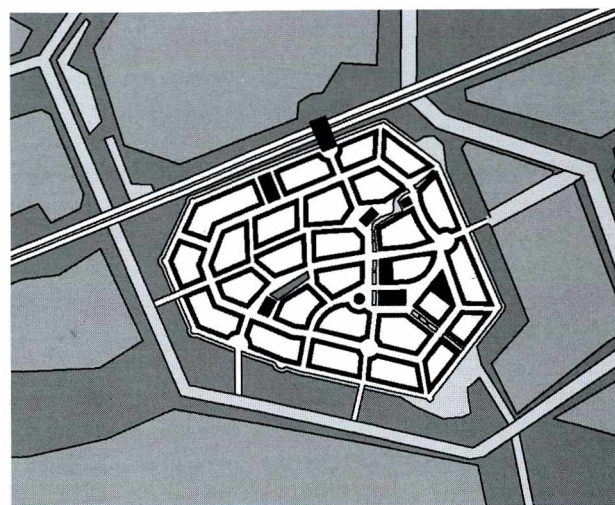
Ryc. 15. *De Resident*, Haga – plan
Fig. 15. *De Resident*, The Hague – plan

Brandevoort, sytuowany pod brabanckim miastem Helmond, w obrębie lokalizacji ViNEx, jest zespołem mieszkaniowym dla 20 tys. mieszkańców, mieszczącym ok. 6 tys. domów i mieszkań o różnym statusie własnościowym na powierzchni 365 ha. Organizacja przestrzenna zespołu ma charakter policentrycznej, zhierarchizowanej struktury, o wyraźnie wyodrębnionych dzielnicach zabudowy ekstensywnej i centralnie sytuowanym „mieście” (ryc. 17). Rdzeń zespołu, zgodnie z ideą projektantów, jest kształtowany w nawiązaniu do tradycyjnego miasta brabanckiego. Woda, zieleń parkowa i formy terenowe, zorganizowane na kształt obwarowań, tworzą „korytarz ekologiczny” [8], oddzielający rdzeń miejski od zespołów otaczających. Układ urbanistyczny opiera się na gęstej sieci ulic i placów o kameralnej skali i swobodnej geometrii. W zespole centralnym dominuje zwarta zabudowa w typie miejskim, w zagęszczeniu 50 domów/ha, zarówno jedno-, jak i wielorodzinną. Tutaj mieszczą się również wszystkie funkcje pozamieszkalne: sklepy, szkoły, kościół, kryty plac targowy, gastronomia, inne usługi oraz stacja kolejowa linii Helmond – Eindhoven.

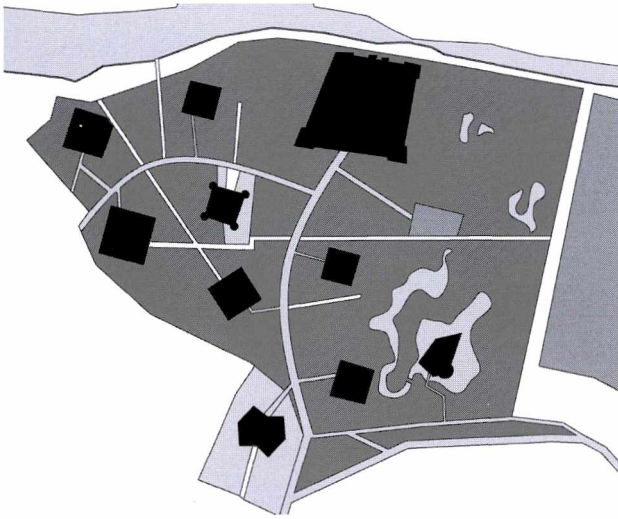
„Miejskość” *Brandevoort* ma wymiar przede wszystkim przestrzenny, przez priorytetowe potraktowanie wnętrza

Ryc. 16. *De Resident*, Haga – widok ogólny
Fig. 16. *De Resident*, The Hague – general view

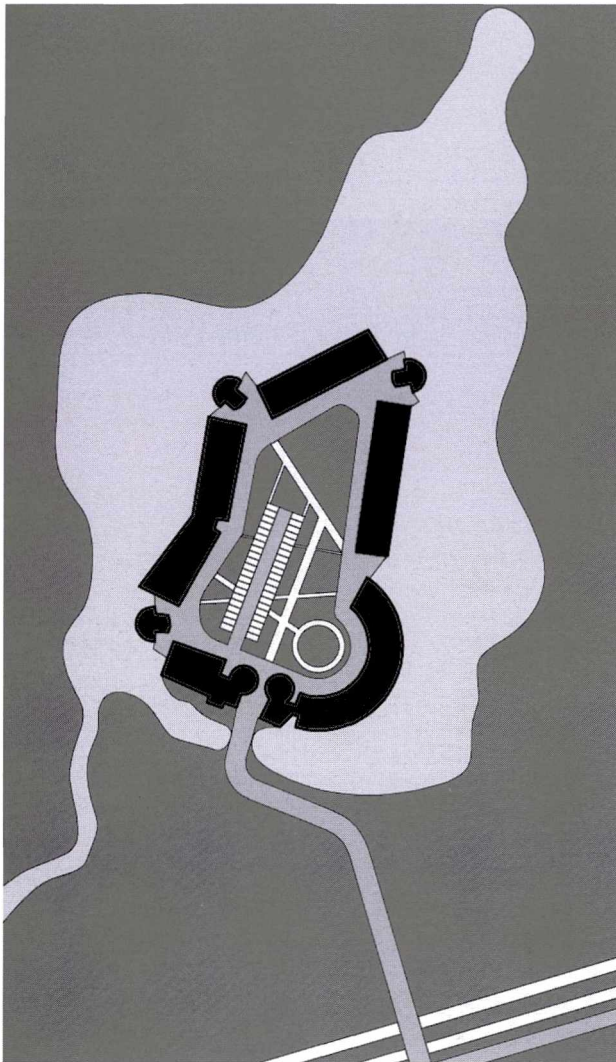

Ryc. 17. *Brandevoort*, Helmond – plan
Fig. 17. *Brandevoort*, Helmond – plan

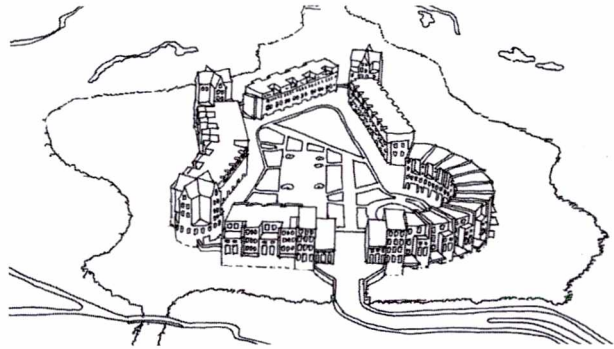

Ryc. 18. Haverleij, s'Hertogenbosch – schemat urbanistyki
Fig. 18. Haverleij, s'Hertogenbosch – urban scheme

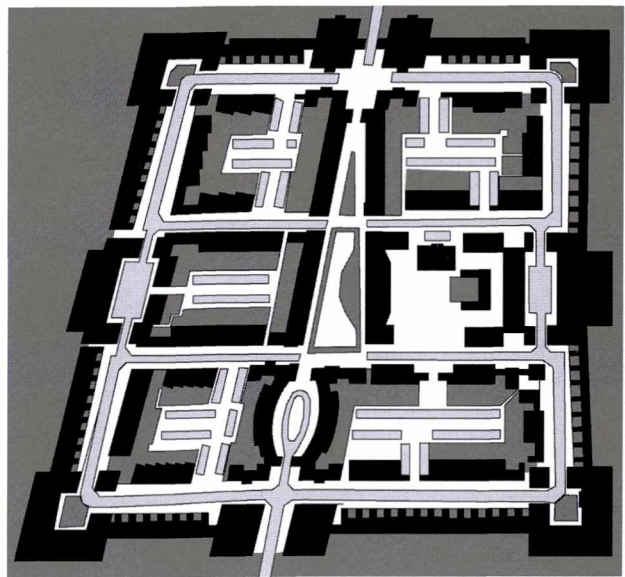
publicznych i skontrastowanie zwartych zespołów zabudowy z terenami otwartymi. Ideą projektu było wykreowanie atmosfery miasta, wykształconego w organicznym, dłu-

Ryc. 19. Haverleij, zamek, proj. A. Natalini – plan
Fig. 19. Haverleij, castle – plan

Ryc. 20. Haverleij, zamek, proj. A. Natalini – widok ogólny
Fig. 20. Haverleij, castle – general view

Ryc. 21. Haverleij, cytadela – plan
Fig. 21. Haverleij, citadel – plan

gotrwałym procesie. Budynki były projektowane przez różne zespoły architektów w ramach szczegółowych wytycznych planu ogólnego. W rezultacie *Brandevoort* nie ma dwóch identycznych obiektów, zachowując jednolitość stylistyczną całości. Typologia domów, zastosowane materiały i kolorystyka budynków nawiązują do lokalnych wzorców historycznych (ryc. 7).

Brandevoort, podobnie jak inne realizacje Roberta Kriera są silnie krytykowane przez część holenderskiego środowiska architektonicznego, jako nostalgiczne. Wyrazicielem tej krytyki jest np. Winy Mass z MVRDV, mówiący wręcz o *zaśmiecaniu krajobrazu Krierem* [4]. Z drugiej strony, *Brandevoort* uzyskuje wśród innych lokalizacji ViNEx najwyższe noty w kategoriach: rynkowej, ekologicznej i krajobrazowej [10].

Niecodziennym rozwiązaniem środowiska mieszkaniowego, stosującym motywy tradycyjne, jest projekt Sjoerda Soetersa – *Haverleij* – koło 's-Hertogenbosch, w północnej Brabancji, dla 3 tys. mieszkańców. Na 210 ha otwartego terenu rozdysponowano 9 wyspowych zespołów zabudowy mieszkaniowej, o powierzchni średnio 1,5 ha – tzw. „zamków” i jedną „cytadelę” – 9 ha. Pozostały teren ma charakter bazy rekreacyjnej dla miasta 's-Hertogenbosch

i zawiera parki, wodę, zieleń, trzcinowiska, trasy rowerowe i piasze oraz pola golfowe (ryc. 18). *Zamki*, projektowane przez różnych architektów, mają charakter zwartej zabudowy gniazdowej, z jedną drogą dojazdową i otoczeniem wodą. Forma niektórych zespołów jest postmodernistycznym przetworzeniem architektury zamkowej (ryc. 8, 19, 20). *Cytadela* (projekt – Rob Krier) ma charakter niewielkiego fortyfikowanego miasta, otoczonego murem z bastionami i bramą wejściową, rynkiem i uliczkami wewnętrznymi (ryc. 9, 21). Cytadela mieści szkołę oraz inne usługi podstawowe dla całego *Haverleij* oraz 300 domów, a także 150 mieszkań. Gęstość zabudowy cytadeli wynosi 50 jednostek mieszkalnych na hektar (ogólna gęstość 4,7 j/ha).

Swobodnie rozmieszczone w otwartym krajobrazie *zamki Haverleij* stanowią oryginalną propozycję mieszkaniową, adresowaną zwłaszcza do lepiej sytuowanych nabywców. Projektanci i developerzy zespołu bywają krytykowani za „półurbanizację” i rozrzutne gospodarowanie terenem [12]. Z drugiej strony, *Haverleij* cieszy się dużą popularnością na rynku mieszkaniowym, mimo wysokich cen wykupu.

Ryciny: 1–4, 6, 7, 11, 13–21 – autor, 5, 8–10, 12 – Mariusz Cadler.

Na rozwój nowego tradycjonalizmu holenderskiego złożyły się czynniki natury ekonomicznej, planistycznej i kulturowej, z których najważniejsze są następujące:

1. Skala inwestycji mieszkaniowych w Holandii i spowodowany wymogami rynku pluralizm ofert stworzyły potrzebę przełamania monopolu estetyki i urbanistyki modernistycznej.

2. Strategia planistyczna ViNEx sprzyjała powstaniu zwartych zespołów mieszkaniowo-usługowych o wyraźnej tożsamości przestrzennej.

3. Zakorzenie w kulturze zarówno preferencje małej skali, stosowanie ceglanych elewacji, jak i powracające echa lokalnego tradycjonalizmu, ułatwiły przychylne przyjęcie neotradycyjnej estetyki.

Rozważania czy realizacje holenderskie stanowią zapowiedź europejskiej ekspansji nowego urbanizmu, zaliczają się do sfery prognoz. Można stwierdzić natomiast, że niderlandzki pluralizm i pozbawione uprzedzeń podejście do organizacji przestrzeni mogą być wzorem do naśladowania dla Europy – zgodnie z tezą Leona Kriera, że architektura powinna stanowić wybór, nie – przeznaczenie [5].

Figures: 1–4, 6, 7, 11, 13–21 – author, 5, 8–10, 12 – Mariusz Cadler.

Bibliografia

- [1] *Charter of the new urbanism*, Congress for the new urbanism, Nowy Jork 1999.
- [2] Ibelings H., *Anti-modernist megastructures*, [w:] *Town spaces*, red. Rob. Krier, New Jersey 2003, s. 236–247.
- [3] Ibelings H., *Unmodern architecture: Contemporary traditionalism in the Netherlands*, Rotterdam 2005.
- [4] Ibelings H., *Wywiad z Winyam Maasem*, „Architektura Murator” 2003, nr 5.
- [5] Krier L., *Architektura – wybór czy przeznaczenie*, Warszawa 2001.
- [6] Krier R., *Town spaces*, New Jersey 2003.
- [7] Lörzing H., Klemm W., van Leeuwen M., Soekimin S., *Vinex! A morphological exploration*, Haga 2006.
- [8] Raith F.B., Hertelt L., van Gool R., *Insenierte Architektur. Wohnungsbau jenseits des Standards*, Monachium 2003.
- [9] Reynders T., *Taking a lot and giving little*, „Archis Web Zine” 2003, nr 4, URL: www.archis.org
- [10] Rossum H., Wijk F., Baljon Lodewijk, *De stad in uitersten – Verkenningstocht naar Vinex-land*, Rotterdam 2001.
- [11] Tołhoczek Z., Tołhoczek T., *In horto latericio. Rozprawy z dziejów architektonicznych szkół amsterdamskiej i hamburskiej*, Kraków 2000.
- [12] Soeters Van Eldonk Ponck Architecten – materiały na witrynie internetowej pracowni, URL: www.soetersvaneldonkponck.nl/

Between tradition and the vanguard New housing architecture of Holland

In the new housing complexes of Holland since the nineties of the 20th century there may be observed an intensification of neo-traditional inclination in shaping of the urban and architectonic form, determining an alternative to the generalized neo-modernistic trend. The increase in meaning of traditionalism has been composed of elements of architectonic, historic and market nature.

The genesis of contemporary Dutch traditionalism is bound with historic trends of Holland's architecture in the 20th century – the Amsterdam School and the Delft School as well as the contemporary worldwide movement of the new urbanism.

The mass building action bound with the government housing programme ViNEX, based on market principles, created the need for pluralism and breaking of the monopoly of neo-modernism in housing

architecture. Market investigations point to a high interest in architecture maintained in the neo-traditional spirit, due to a strong spatial identification and seeking of local values.

The most important ideological approach and interpretation of traditional elements in the new architecture are discussed in the article, beginning from *the fun architecture* (Winy Mass), through the search for form through geometric transformations of traditional form (SLA bureau), contemporary interpretation of traditional town-planning of Sjoerd Soeters, to the conservatism of Rob Krier.

The paper presents examples of new complexes in environments of a differentiated characterization – urban centres (*de Resident* complex in The Hague), small towns (*Brandevoort*) and open landscape (*Haverleij*).